

АННА-ГАЛЯ ГОРБАЧ – ПЕРЕКЛАДАЧ І ПОПУЛЯРИЗАТОР УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Іваницька М.Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Серед постатей, котрі познайомили світ з українською літературою, особливе місце займає Анна-Галя Горбач – перекладачка, науковець, громадська діячка, популяризаторка української літератури на німецькомовних теренах. На жаль, її подвижницька діяльність залишається недостатньо поцінованою та відомою в Україні. Наразі є лише бібліографічний покажчик із супровідною статтею Я. Закревської, кілька статей у газетах та часописах (серед іншого – її колеги по перу П.Рихла), короткі відомості у Вікіпедії, на сайтах Інституту історії НАН України, Національної спілки письменників та на сайті „Українці в світі“. Більшість із них дають загальну інформацію про життя та діяльність А.-Г.Горбач, перераховуючи її переклади та літуратурознавчі розвідки. З точки зору перекладознавства її доробок іще не аналізувався. Разом з тим, висвітлення праці перекладачки видається нам доволі актуальним, оскільки її творчий шлях є відображенням потуг окремої особистості познайомити Німеччину з Україною, її соціально-політичним та культурним життям та з її літературою, а також віддзеркаленням міжлітературних контактів України та Німеччини і розвитку перекладацьких стратегій.

У цій статті поставимо собі за мету проаналізувати перший великий перекладацький проект А.-Г. Горбач, видану нею у 1959 р. антологію „Синій листопад“, та пов'язати її з рисами особистості перекладачки.

Анна-Галя Горбач народилася серед Карпат, у південно-буковинському селі Бродина, виростала в багатомовному краї, в освіченій родині Луцяк. Завдяки австрійським кореням її матері сім'я переїхала у 1939 році до Німеччини, де молода дівчина здала випускні іспити і розпочала студії романістики й славістики у Геттінгені, а пізніше – в Мюнхені, захистила дисертацію, одружилася зі славістом та земляком Олексою Горбачем. У час, коли про Україну на Заході взагалі не говорили, не виділяли її як таку у складі СРСР, Горбач поставила собі амбіційну мету – познайомити німецького читача з багатою та своєрідною українською літературою – і йшла до цієї мети, наполегливо працюючи над перекладами, в тому числі українського Самвидаву, зав'язуючи контакти з письменниками, підтримуючи репресованих діячів культури, а також заборонену в Радянському Союзі греко-католицьку церкву, зрештою, заснувавши видавництво Brodina для поширення української літератури в Німеччині. Вона видає цілу низку антологій української прози та лірики від початку 20-го століття до його кінця, публікує наукові розвідки про українську літературу, аналізує її контакти з німецькою (особливо постаті Л.Захер-

Мазоха та Оьги Кобилянської), готує для Німецького лексикону світової літератури Kindlers Literatur Lexikon статті про видатних українських письменників і пише для нього огляд про українську літературу, виступає на наукових конгресах та коференціях. Тільки той, хто сам хоч раз працював над укладанням книги, може уявити, наскільки багато праці потребував, наприклад, збір матеріалу для антологій чи Лексикону. Це при тому, що довгий час Україна та Німеччина були закриті одна для одної. Але як тільки стало можливим, А.-Г.Горбач почала відвідувати Україну, вона знайомилася із письменниками та громадськими діячами, а згодом почала підтримувати їх як матеріально, так і звертаючись до світової громадськості.

Вважаємо, що українське походження та патріотизм, але разом з тим, ґрунтовна освіта в Німеччині, самовідданість та цілеспрямованість дозволили А.-Г.Горбач стати на кілька десятиліть одною з ключових фігур українсько-німецького літературного зв'язку.

Початок перекладацької діяльності А.-Г.Горбач припадає на кінець 50-их років. У 1959 році у її перекладі у Гайдельберзі виходить об'ємна збірка творів українських авторів „Blauer November. Ukrainische Erzähler unseres Jahrhunderts“ . Епіграфом до цього видання А.-Г.Горбач вибрала слова О.Довженка: “— Тату!

— Що, синку?

— Що там за люди пливуть?

— То здалека, Орловські. Руські люди, з Росії пливуть.

— А ми хто? Ми хіба не руські?

— Ні, ми не руські.

— А які ж ми, тату? Хто ми?

— А хто там нас знає. Прості ми люди, синку. Хахли, ті, що хліб обробляють. Сказать би, мужики ми... Колись козаки, кажуть, були...” [Довженко, с. 49–50]. Другим епіграфом слугують розмірковування Вівді з твору Михайла Івченка, про те, що багато людської крові витекло, а пани zostалися. Тільки що старих панів замінили нові.

Вибором таких епіграфів А.-Г.Горбач відкрито демонструє мету публікації антології – показати, хто є українці, і як їм живеться після стількох визвольних змагань. У передмові до книги засновник видавництва, літературознавець та перекладач Вольфганг Роте звертає увагу на те, що німецький читач зовсім нічого не знає про своїх сусідів українців, бо велетень за Віслою – то для німців Росія, а Україна – лише Південна Росія. Він робить короткий географічний, етнографічний, історичний та мовознавчий екскурс, можливо, дещо тенденційний. Даючи різкі оцінки історичного розвитку України від Київської Русі аж до середини 20-го століття, він називає українців пасинками історії, неодноразово даючи читачам зрозуміти, в якому жалюгідному становищі опинялася Україна та її культура під чужим пануванням і тепер – за радянської влади [Blauer, S. 9-10]. Досить детально він оглядає розвиток української літератури від І.Котляревського, характеризує авторів та їхні твори, стиль, тематику, і зазначає, що тон антології „складається із багатьох голосів, але головним є

тон страждання. Десь він звучить різко, десь приглушеніше, але його можна почути завжди, у всіх оповідях. Терпіння, безконечне та безмірне, накинута людям східних просторів безжальною долею“ [Blauer, S. 16-17]. Але далі літературознавець вказує, що до цього тону додається ще ліричний тон української землі, неторканих природних джерел. Справді, серед його характеристик творів та авторів антології переважають дві тематичні групи: „нечувані страждання / невимовна розпука“ та „сповнений поезії /внутрішньої сили“. В. Руте порівнює мотиви оповідань між собою і робить висновок, що селяни М.Коцюбинського символізують вічне страждання, а постаті О.Довженка – силу, нездоланність та безсмертність цього селянського народу. „Хто пірне у широке епічне полотно цієї розповіді, хто прислухається до його часових вимірів, тому нагородою буде частинка поезії, найвної, невибагливої, що будитиме тугу за раєм. І тому читачеві, напевне, вдасться побачити глибини душі цього народу“. [Blauer, S.21]. Разом з тим, В.Руте порівнює образи Ю.Яновського із картинами Шагалла, вигукуючи: „Яка поезія!.. Ми, європейці, розпечені нашим новим філігранним мистецтвом, краще у цьому місці помовчимо“ [Blauer, S.21].

На нашу думку, саме прочитання вибраних А.-Г.Горбач творів вразило літературознавця до глибини душі, він відкрив для себе і читачів Німеччини цю прірву між поетичною душею українського народу та скрутою його соціально-політичного становища.

Зазначимо, що більшою мірою вибір авторів для збірки приходиться на час розстріляного відродження (М.Хвильовий, В.Подмогильний, Г.Косинка). Серед старшого покоління А.-Г.Горбач подає два оповідання М.Коцюбинського та три В.Стефаника. Хоча книга вийшла 1959 року, серед повоєнних творів до антології ввійшли лише три автори – О. Довженко, І.Вільде та І.Сенченко. В. Руте говорить з цього приводу: „видавець (Горбач) довго намагалася знайти твори вільного духу останніх років, однак навіть самі пошуки були марними“ [Blauer, S.16]. Однак те, що вибране, він характеризує так: „у простій мові, якою написані оповіді цієї книги, сховано більше правди і більше поезії, ніж у догматичному авангардизмі деяких наших письменників... Ми, читачі, висловлюємо нашу подяку видавчині, котра походить з тої країни, образ якої – як ми сподіваємося – передано в цій книзі через її поетичну літературу“ [Blauer, S.26].

Чому ми зупинилися так детально на передмові до антології, стає зрозумілим з того факту, що це була, по суті, перша післявоєнна спроба дати характеристику українській літературі від початку століття до кінця 50-их років. На той час у ФРН вийшли книги „Українська лірика 1840-1940“ (Н.Кoch, Wiesbaden, 1955), „Українська література сучасності“ (J.Kossatsch, Regensburg, 1947), „Сучасна українська лірика“ (E.Kottmeier, Mannheim, 1957), у Парижі – „Розстріляне відродження“ (Ю.Лавріненко, 1959), у Нью-Йорку „Українська література. Студії визначних авторів“ (С.А.Manning, 1944) та в Торонто – „Літературна політика в Радянській Україні“ (G.-S.N. Lucksy, 1956). Наразі невідомо, наскільки в той час А.-Г.Горбач могла користуватися книгами, що видавалися в СРСР після війни, але те, що вона

опрацювала вище наведену та цілу низку довоєнної літератури, не викликає сумнівів.

У межах цієї статті проведемо детальний перекладознавчий аналіз двох оповідань антології і прослідкуємо перекладацькі стратегії А.-Г.Горбач.

В оповіданні „Він іде“ М. Коцюбинського, яке відкриває збірку, піднімається тема співжиття українців та євреїв у маленькому українському містечку. Тому на перший план виступає місцевий та національний колорит, який стає однією з інваріант перекладу.

На початку розповіді автор змальовує наростання неспокою перед можливим погромом. Він не експлікує тему єврейства, але імплікує її досить зрозуміло, вживаючи слова „погром“, „крамарі“, „містечко“, „чорносотенні панки“, „пуриці“, „кучеряві діти“. Перекладачка відтворює більшість із них еквівалентами: „Pogrom“, „Krämer“, „Städtchen“, „Puritzen“, „kraushaarige Kinder“, невідома для німецького читача реалія „чорносотенні панки“ нейтралізується перекладачкою та відтворюється через пояснення „junge, reaktionäre Herrchen“, хоча зменшувальна форма до Herr звучить для німецького вуха незвично, радше іронічно. І все ж перекладачка вважає, що імплікації недостатньо пояснили німецькомовному читачеві, що йдеться про єврейське населення. Тому вона вводить експлікаційний елемент „jüdische Droschke“, хоча в оригіналі фігурує лише вид брички – балагульська бричка, тобто, крита бричка з візником:

<i>велика балагульська бричка підкочувалась під один з багатших домів</i>	<i>eine große jüdische Droschke vor einem der reichen Häuser stehenblieb...S.27</i>

В оригіналі є ціла низка реалій, котрі характеризують побут євреїв, вони чужі як для української, так і для німецької мови, тобто, їх можна вважати екзотизмами. Автор вживає ці екзотизми частіше без пояснення, створюючи таким чином досить яскраво виражений колорит. Як відтворюються ці реалії перекладачкою для німецькомовного читача? При відповіді на це питання ми мусимо зважати на обставину, що не лише загальна дія відбувається в інших регіонально-національних умовах, далеких від цільового читача, але й переклад через півстоліття створив дистанцію у часі, котра ще більше віддаляє читача від хронотопу оригіналу.

Перекладачка користується різними стратегіями: частіше вона залишає екзотизми, транскрибуючи їх, сподіваючись, що контекст дасть пояснення незрозумілої лексики, але таким чином очужуючи текст. Так, вона залишає екзотизми Balabusten, Goj, котрі стоять в оригіналі в лапках („балабусти“), хоч для німецького читача перше слово нічого не значить, до речі, як і для сучасного українського, але, очевидно, український читач початку 20-го століття вільніше сприймав ці лексеми, особливо саме в тих маленьких містечках, котрі чи не на половину були єврейськими.

До стратегії збереження екзотизмів можна віднести вигуки: „*Aï-wai!*“ – „*Oj! Wej!*“, звертання „*Бобе!.. бобе Естерко!*“ – „*Vobe... Vobe Esterka...*“ Іноді вона знаходить німецький відповідник до реалії, котра звучить екзотизмом в оригіналі:

<i>В хаті старого шохата Абрума при світлі лойових свічок ішла нарада</i>	<i>Im Hause des betagten Schächters Abrum hielt man beim Licht der Talgkerze Rat. S. 28</i>

Звичайно, особливого колориту надають творові як в оригіналі, так і в перекладі імена, які А.-Г.Горбач зберігає, за винятком одного – *Мойше Цвейлібе* – яке в оригіналі звучить відповідно до мови їдиш, а в перекладі онімечене – *Moische Zwiebel*, що, в принципі, виправдано походженням цього прізвища.

Грапляється, що автор вживає нейтральне слово, а перекладачка залишається в ситуативному полі очуження:

<i>а він бачив перед собою лиш довгі поли чийогось халата.</i>	<i>Er sah vor sich nur die Rockschöße eines Kaftans. S. 33</i>

Деколи сам автор давав пояснення реаліям, цей метод перейняла перекладачка: „їхні „пуриці“, багатіші купці, ще зрання почали тікати“ – „*Puritzen, die reicheren Kaufleute...*“

Український колорит перекладачка теж частково нейтралізує, а імплікації розкриває, забезпечуючи таким чином розуміння німецькомовного читача. Особливо це стосується першого речення твору, де автор одразу ж натякає на підкуп станового, але нейтральне слово „взяв“ було б навряд чи зрозумілим у законослухняній Німеччині:

<i>Становий, здається, незадоволений був з того, що взяв, і хоч запевняв, що не допустить погрому, але йому вірили мало.</i>	<i>Der Polizeivorsteher, der bestochen war, schien plötzlich unzufrieden und obwohl er versicherte, es zu einem Pogrom nicht kommen zu lassen, schenkte man ihm keinen Glauben. S. 27</i>

<i>Найгірше було те, що ніхто напевно не знав, чи одмінять процесію з образом Снаса, яка мала відбутись завтра по церковній відправі.</i>	<i>Das Schlimmste war, daß keiner sicher wußte, ob der Prozessionzug mit dem Bilde des Heilands dem Gottesdienst folgen würde. S.27</i>

Цікаво, що А.-Г.Горбач іноді одомашнює текст, передавши, наприклад, „бублики і булки“ баварськими аналогами – „*Bretzeln und Semmeln*“.

Об'єктивні відмінності у семантичній картині мов перекладачка вирівнює шляхом гіперонімічної заміни:

<i>Снів стих, і почувось довге жалібне сякання носа.</i>	<i>Das Singen verstummte und man hörte ein langes, klagendes Geräusch. S.29</i>

або шукає ситуативного аналога, не зупиняючись перед творенням власних метафор, які можна вважати адекватними, оскільки вони передають усі три сторони мовного знака: зміст, форму та функцію:

<i>крізь вікно в хату влетіла стоока тривога</i>	<i>Eine hundertfache Unruhe drang in das Zimmer. S. 29</i>

З боку синтаксису помічаємо, що перекладачка іноді відходить від довгих складних речень М.Коцюбинського, оскільки для німецької мови

нанизування речень одне на одне не надто типове. Іноді вона випускає якусь деталь, з огляду, очевидно, на її лірично-метафоричну суть, також нетипову для німецької напруженої оповіді:

<i>А коли сонце сіло і прийшла ніч, як чорна дума землі, червоні гості щезли, й містечко зовсім завмерло...</i>	<i>Und als die Sonne versank und die Nacht anbrach, verschwanden die roten Gäste und das Städtchen erstarb nun völlig...S. 28</i>
<i>Всі говорили разом, бо всіх одно турбувало</i>	<i>Sie sprachen alle durcheinander. Alle bewegte nur eines. S. 28</i>
<i>Раптом Абрум почув, як щось звалилось на нього й розбіглося по тілу дрібними кольками. То серед тиші впали на голову дзвони і побігли по місту з високим й реготом.</i>	<i>Plötzlich schlug über ihm das Dröhnen der Glocken zusammen, ihre Töne liefen über die Stadt hin wie ein Gelächter. S.33</i>

Відтворюючи жорстоку картину сплеску міжнаціональної ненависті, перекладачка – швидше несвідомо – намагається хоч трохи пом'якшити сцену, генералізуючи сцену, упускаючи дієслова і залишаючи знаряддя, яким треба було розігнати ворогів:

<i>Треба оборонятись. Треба стріляти із револьверів і всіх перебити... Закидати дровами, бити дрючками, колоти ножами.</i>	<i>Man müßte sich verteidigen, man müßte schießen, sie auseinander treiben mit Holzschneiten und Knüppeln, Messern... S.32</i>

Експресію оповідання перекладачка посилює за допомогою зміни перспективи висловлювання: М.Коцюбинський веде оповідь з перспективи автора, котрий стоїть осторонь, перекладачка ідентифікує себе з персонажами:

<i>Знов встало питання - те саме, що і спочатку, - що ж мають робити?</i>	<i>Wieder war die Frage dasselbe: Was sollen wir tun? S. 29</i>

Друга новела Коцюбинського – Intermezzo, створена в дусі імпресіоназму, в чомусь перегукується з „Нотатками Мальте Лявридса Бригге“ Р.М.Рільке. Два твори писалися в той самий час, в обох йдеться про місце митця, в обох тематизуються рефлексії авторів: місто наче Молох, природа/село як протиставлення. В обох ліричний герой інтенсивно висловлює свої роздуми-враження, змальовуючи яскраві картини, обидва створені з мозаїчних картинок, що виткані з окремих переживань, думок і настроїв. Разом з тим, роман Р.М.Рільке здобув собі світову славу, новела ж М.Коцюбинського перекладена німецькою в кінці 50-их років, коли панував уже інший стиль та інші літературні вподобання.

Поглянемо на переклад на рівні образів: він характеризується орієнтацією на оригінал, в першу чергу це стосується близькості до його семантико-сислової структури. А.-Г.Горбач переносить в текст перекладу авторські метафоричні образи, розгорнуті порівняння та символи, у більшості

випадків не змінюючи їх. Загальга образна картина оригіналу залишається збереженою, так само – настрої ліричного героя та його тон, навіть якщо деякі метафори звучать для німецького читача незвично, а тональність де-не-де – стилізовано. Але читач – відповідно до наших опитувань – сприймає це як даність оригінального твору та певну частову дистанцію, котра проявляється саме у метафориці та експресивному тоні оповіді напр.:

<i>Після того було молоко. Білий пахучий напій пінивсь у склянці, і, прикладаючи його до уст, я знав, що то вливається в мене м'яка, як дитячі кучері, вика, на якій тільки ще вчора цілими роями сиділи фіолетові метелики цвіту. Я п'ю екстракт луки.</i>	<i>Dann kam die Milch. Der weiße duftende Trank schäumte im Glase und wenn ich ihn an die Lippen führte, wußte ich, daß ich die Wicke trank, auf dem noch gestern die Blüten wie blaue Schmetterlinge leuchteten, weich wie die Locke eines Kindes. Ich trank den Saft der Wiesen. S. 43</i>

Бачимо, усі елементи розгорнутої метафори, за винятком „рій“, а також зв'язки між ними збережено, нехай в дещо видозміненій послідовності, але саме завдяки цьому метафору перекладу легко уявити, „побачити“, і це є критерієм її адекватності. Поетичний стиль автор створив і за допомогою іменника високого стилю „вуста“, який компенсовано іншою лексемою у високому стилі „Trank“. У іншому прикладі метонімічну заміну „сліди підошов“ – „сліди кроків“ та ситуативний відповідник до „тут вхід не вільний!“ – „лишіть мене самого!“ ми вважаємо також збереженням образу:

<i>і всі лишають на душі моїй сліди своїх підошов. Затую вуха, замкну свою душу і буду кричати: тут вхід не вільний!</i>	<i>Und alle lassen sie in meiner Seele die Spuren ihrer Schritte zurück. Ich werde die Ohren zuhalten, meine Seele zuschließen, laßt mich allein! S.39</i>

Оскільки образи міста, людини, природи (сонця, полів) тощо вималювані М.Коцюбинським надзвичайно експресивно, але разом з тим – досить складними мовними фігурами, які спираються на асоціативну картину українського менталітету, цікаво прослідкувати, що відбувається з цими образами у перекладі. За нашими спостереженнями, А.-Г.Горбач завжди намагається зберігти центральний елемент образу, навколо якого групуються інші елементи, взяті з оригіналу, але ці елементи можуть опинитися у перекладі в інших взаємовідносинах, ніж в оригіналі. Так, імплікований автором зв'язок між посівом як вихідним моментом, і вівсом, ячменем і пшеницею як рівноцінними наслідками посіву, експлікується в перекладі, причому однорідними членами речення, що отримують розширення у формі підрядних означальних:

<i>Розплющую очі. Тепер я певний, що з того посіву зійшла срібна сітка вівсів, гнеться й блищить, мов шабля, довговусий ячмінь, пливе текуча вода пшениці.</i>	<i>Ich öffne die Augen. Jetzt bin ich sicher, daß aus dieser Saat das silberne Netz des Hafers gewachsen ist, die schnurrbärtige Gerste, die sich wie eine Klinge biegt und glänzt, der Weizen, der wie ein Wasser dahinfließt. S. 43</i>

Горбач відносно рідко користується гіперо-гіпонімічними замінами або аналогами, намагаючись залишатися близькою до авторського замислу і способу його вираження, хіба що німецька мова (прототипна семантика, фразеологія) дає їй готовий ресурс, котрий знаходиться у тому ж семантичному полі, напр.:

<i>стійте собі на місці, спочивайте спокійно</i>	<i>Bleibt an eurem Ort, ruht euch im Frieden aus! S.38</i>
<i>Фактично стаєш невільником цього многоголового звіра</i>	<i>Man wird wirklich zum Sklaven dieses vielköpfigen Drachen. S.36</i>
<i>Спокійний, самотній, сідав десь на танку порожнього дому й дивився, як будувалась ніч. Як вона ставила легкі колони, заплітала сіткою тіней, зсувала й підносила вгору непевні, тремтячі стіни, а коли все се зміцнялось й темніло, склепляла над ними зоряну баню.</i>	<i>Still und einsam setzte ich mich auf die Bveranda des leeren Hauses und schaute, wie die Nacht ihre Zelte aufschlug. Wie sie leichte Säulen aufstellte, ein Netz von Schatten flocht, unsichere, zitternde Mauern aufhob, und als dieses alles fester und dunkler wurde, ließ sie ihre Sternwelt darüber nieder. S.41</i>
<i>Мені докучило бути заїздом, де вічно товчуться оті створіння, кричать, метушаться і сміють.</i>	<i>Ich wurde zum Tummelplatz all dieser Wesen, die sich ewig herumtreiben, schreien, im Dreck wühlen. S. 37</i>

В останньому прикладі перекладачка змінює образ, що можна пояснити як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. В оригіналі це образ заїзду, в перекладі – „площі, де вічно товчуться, кричать та риються у смітті всі ці істоти“. Очевидно, еквівалент до „смітити“ – „Schmutz machen“ – виявився в німецькій мові надто узагальненим виразом, який до того ж не асоціюється у німецькомовного читача із образом гостя заїзду, тому „Gasthof“ – відповідник до „заїзд“, також не використано. Можна, звичайно, поставити під сумнів доцільність останнього елемента образу, особливо, якщо співвіднести його із тим, що місцем уявної дії є душа ліричного героя.

Як поводить перекладачка із лексикою низького стилю, що маркує соціальний колорит? А.-Г.Горбач іноді „підтягує“ стиль до літературного, в результаті чого може втрачатися соціальна диференціація. Так, у нижче наведеному діалозі ліричний герой говорить із бідним селянином. Засобом авторської характеристики селянина є лише його мовлення: „лутив воші“, „б'є морду“, „їдять пранці“, „жеруть один одного“. Після кожної фрази селянина ліричний герой підсумовує для себе почуте. Вживши двічі „Gesicht“, перекладачка нювелює різницю між мовою ліричного героя та селянина:

<i>Йому ще нічого: рік лутив воші в тюрмі, а тепер раз на тиждень становий б'є йому морду...</i>	<i>Ihm geht es noch gut. Ein Jahr nur haben ihn die Läuse im Gefängnis gefressen, und jetzt schlägt ihm der Wachtmeister einmal in der Woche ins</i>

"Раз на тиждень б'ють людину в лице"... Людей їдять пранці, нужда, горілка, а вони в темноті жеруть один одного. Як нам світить ще сонце і не погасне? Як можемо жити?	Gesicht. Einmal in der Woche schlagen sie den Menschen ins Gesicht... Krankheit, Elend, Schnaps frißt die Menschen und in der Finsternis fressen sie sich gegenseitig auf. Wie kann die Sonne uns noch leuchten? Wie nicht erlöschen? Wie vermögen wir noch zu leben? S. 45

Переклад вирізняється орієнтацією на оригінал і на лексико-граматичному рівні: більшість характеристик речень оригіналу переходить у переклад: довгі речення передаються довгими, сурядні – сурядними, певні синтаксичні фігури, паузи, виділення – такими ж засобами:

Ми таки стрілись на ниві - і мовчки стояли хвилину - я і людина.	Wir sind uns auf dem Feld doch begegnet – und einen Augenblick standen wir stumm voreinander – ich und ein Mensch. S. 44
Врешті стаю. Мене спиняє біла піна гречок, запашна, легка, наче збита крилами бджіл. Просто під ноги лягла співуча арфа й гуде на всі струни.	Endlich bleibe ich stehen. Mich hält der weiße Schaum des Buchweizens fest, duftend, leicht, als hätten ihn die Flügel der Bienen geschlagen. Eine klingende Harfe liegt zu meinen Füßen, all ihre Seiten tönen. S. 40

Там, де німецька мова вимагає чіткого використання часових форм минулого, перекладачка змінює Präteritum на Präsens: природний німецькомовний текст не визнає стрибків між часовими формами, Präteritum характеризує розповідний наратив, Präsens – актуальну дію чи узагальнення. Зазвичай в одному реченні ці два часи поруч не вживаються. Для введення минулої дії поряд з презенсом використовується форма Perfekt.

Орієнтація на оригінал проявляється також і в слідуванні граматичній формі майбутнього. Форма майбутнього, типова для української мови, майже завжди передається презенсом у німецькій, тим не менше, перекладачка використовує Futurum:

Я краце ляжу. Погашу лампу і сам потону у чорній пільмі.	Ich werde mich legen. Werde das Licht löschen und selbst in die dunkle Finsternis versinken. S. 38

А.-Г.Горбач лише зрідка відступає від загального синтаксичного малюнку, притаманного оригіналові чи українській мові загалом (звичайно, мається на увазі не порядок слів у реченні чи дослівність). У 95 % випадків речення зберігає свою довжину разом з образно-лексичним наповненням. 5 % припадають на випущення, поділ довгого речення на частини або, навпаки, об'єднання коротких речень в одне, напр.:

Так протікали дні мого intermezzo серед безлюддя, тиші і чистоти. І благословен я був між золотим сонцем й зеленою землею	So rannten die Tage meines Intermezzos dahin. Menschenleere. Stille und Reinheit. Ich ging wie gesegnet zwischen der goldenen Sonne und der Erde.

	S. 44
Десять чорних кімнат, налитих п'тьмою по самі вінця. Вони облягають мою кімнату.	<i>Zehn finstere Zimmer, mit Dunkelheit bis in die fernsten Winkel gefüllt, umgeben meine Kammer. 38</i>
Признаюсь - заздрю планетам: вони мають свої орбіти, і ніщо не стає їм на їхній дорозі. Тоді як на своїй я скрізь і завжди стрічаю людину. Так, ти стаєш мені на дорозі і уважаєш, що маєш на мене право. Ти скрізь. Се ти одягла землю в камінь й залізо. Се ти через вікна будинків - тисячі чорних ротів - вічно дихаєш смородом.	<i>Ich gebe zu: ich beneide die Gestirne, sie haben ihre Bahnen und nichts stört ihren Weg. Auf meinem Wege begegne ich immer wieder und überall Menschen. Ja, du versperrest mir den Weg und glaubst, du hättest ein Recht auf mich. Überall bist du. Du hast die Erde in Eisen und Stein gekleidet, du bist es dort hinter den dunklen Fenstern. S. 36</i>

В останньому прикладі перекладачка випустила елемент образу „дихаєш смородом“, хоча німецьке речення дозволило б такий варіант: „mit dem stinkenden Atem“, але це випущення неприципове для образу. Важливішим у цьому пасажі ми вважаємо перехід від оповіді про стан ліричного героя до риторично-апелятивного тону, котрий характеризує прямі звертання-звинувачення „Ти...“. Під цим займенником автор має на увазі узагальнену людину, про яку йшлося в минулому абзаці. А.-Г.Горбач випустила з уваги синекдоху, якою скористався автор, говорячи про людину, а не людей, в результаті чого перший абзац перекладу закінчується „Я зустрічаю людей“. А наступний абзац апелює „Ти стаєш мені на дорозі...“, в результаті чого читач губиться в здогадах, про кого, власне, йдеться. Звичайно, при такому масиві роботи перекладачка могла допуститися помилок на рівні розуміння, інтерпретації чи відтворення. Важливо інше: переклад функціонує як текст. Сучасний німецькомовний читач відзначає в ньому деякі чужі метафори та незвичні для сучасного формулювання конструкції, але в цілому оцінює текст як цікавий.

Упущення, котрі перекладачка робить свідомо, мають на меті зробити текст більш читабельним для німецькомовної аудиторії, адже розбіжності у мовному узусі роблять питомі українські речення чужими в потоці німецького мовлення. Яскравий приклад цьому – спроба перекладачки ущільнити структуру речення та використати звуконаслідувальний ресурс німецької мови:

Біжу на подвір'я... А там бряжчать залізні цепи і люто гвалтують собаки.	<i>Ich laufe in den Hof. Ketten klirren, Hunde bellen. S. 39</i>

Можливо, засоби створення когезії та епітет „залізні“ в цьому уривку оригіналу надлишкові, але конденсований образ, створений перекладачкою, відповідає тону, заданому автором за допомогою дієслова „біжу“, відповідно,

вона відмовилася від вказівного займенника „там“ і обох епітетів заради динаміки.

Оскільки в антології А.-Г. Горбач поставила собі надзвичайно складне завдання – подати твори різножанрових авторів далекої та майже невідомої німецькому читачеві країни, перші з яких написані пістоліття тому, вона не могла розраховувати на широку аудиторію. Не можна випускати з уваги і психологічний момент: товста книга академічного формату, невідомі письменники, часова та політична дистанція не сприяли зацікавленню. Якщо звернутися до політики сучасних великих видавництв, то ніхто з них не візьметься за таку книгу, вважаючи її публікацію економічно ризиковою. Так, у своєму виступі у Європейському колегіумі перекладачів редактор німецького видавництва Kierenhauer & Witsch Гельга Фрезе-Реш сказала, що треба мати надзвичайно вагомі аргументи, щоб взятися за публікацію перекладів творів минулих років. Зазвичай видавництво публікує переклади найсучаснішої літератури, котра викликала у своїй країні резонанс. (2013, записано під час доповіді). Звичайно, видавництво антології – інша категорія, але цільова аудиторія майже та сама – зацікавлений літературою читач. Антологія, укладена А.-Г. Горбач могла прислужитися славістам, але оскільки в Німеччині на той час україністики як такої не було, а русисти чи полоністи навряд чи пропонували своїм студентам українську літературу як додаткову, то основним читачем був, очевидно, український емігрант-патріот. Це також могли бути кола, близькі до Українського вільного університету в Мюнхені, чи літературознавці або політологи, що цікавилися Східною Європою. У будь-якому разі, антологія ширше прочинила двері до української літератури навіть для невеликого кола зацікавлених і рішуче відмежувала її від російської.

Отже, потрібно визнати безперечну заслугу першої антології А.-Г. Горбач у знайомстві німецької громадськості з Україною та її культурою. Нехай цей крок був розрахований на невелике коло зацікавлених, але він підготував ґрунт для подальших контактів. Переклад відзначається орієнтацією на оригінал, що виправдовувало мету укладачки, але разом з тим перекладачка використовує стратегії нейтралізації та контекстуальних замінів, які забезпечують читабельність, незважаючи на часову, територіальну та культурну дистанцію. У перспективі цікаво дослідити наступні перекладені А.-Г. Горбач твори та опубліковані нею збірки та прослідкувати етапи зближення між німецькою та українською літературами.

Література

1. Довженко О. За їхні «пуриці», багатші купці, ще зрання почали тікати чарована Десна: кіноповість. Україна в огні: кіноповість. Щоденник / О.П. Довженко — К.: Веселка, 1995. – 573 с.
2. Закревська Я. Життєвий і творчий силует Анни-Галі Горбач. // Анна-Галія Горбач. Бібліографічний покажчик. Упоряд.: М. Чікало; - Львів: НАН України. Ін-т українознав. ім. І.Крип'якевича., 1999. - 79 с.

3. Blauer November. Ukrainische Erzähler unseres Jahrhunderts. Übertragen und herausgegeben von Anna-Halja Horbatsch. – Heidelberg: Rothe Verlag, 1959. – 375 S.

Summary

The article examines translation works of A.-H. Horbach aimed at popularizing Ukrainian literature in Germany. The article analyses *Blue November*, an anthology of Ukrainian literature of the 20th century published by Horbach as her first translation project. Her translation solutions and approaches are studied on a number of examples.

IDIOMS AND THEIR POTENTIAL LEXICAL EXTENSION

Kavka S. J.

Ostrava University in Ostrava, Czech Republic

0. The scope of analysis.

In order to narrow down the scope of idiomatic expressions to be examined we only focus on those that syntactically perform the structure $\{V+NP_{\text{ext}}\} \rightarrow \{V+\text{Attr}+N\}$, e.g. *cry stinking fish*. (Section 1.) Determiners, namely articles and kindred expressions are disclosed from the present description because they are endowed with grammatical rather than lexical meaning. However, we cannot ignore them in the next step of the examination, namely once we shall ask questions about the potential attributive extension of idioms structured $\{V+NP_{\text{bare}}\} \rightarrow \{V+N'\}$, e.g. *chew the cud*, *pull one's leg*. As a matter of fact, it is just these that we zero in on first of all. (Section 2.) As for a corpus, we have to admit that it is difficult to rely on authentic cases of lexical variability since these are scarce; therefore we gathered two lists of some sixty idiomatic expressions in either, quoted by G. Nunberg et al. (1994), T. Nicolas (1992, 1995), C. Fernando (1989, 1996), and others, and we tested their potential lexical variability against the intuition of twenty native speakers (both British and American, mostly undergraduates), asking them for so-called 'introspective judgments'.

1. $\{V+NP_{\text{ext}}\}$ potential lexical modification.

Idiomatic expressions of the $\{V+NP\}$ -syntactic structure are mostly simple constructions, which, by the way, under certain stylistic conditions makes it possible for speakers to prefer concise formulations to lengthy descriptions. It does